

NOTÍCIES SOBRE BIBLIOTEQUES DELS CIUTADANS HONRATS I DELS ADVOCATS DE BARCELONA (SEGLES XIV-XV)

Carme Batlle

Quan fa uns anys estudiava les biblioteques dels barcelonins del segle XV en general,⁽¹⁾ comprovava la seva riquesa i relativa varietat i em preguntava si podien ser de nova formació o si, almenys en part, procedien de l'herència familiar, és a dir, del segle precedent. Amb la idea de completar el tema tornem ara a plantejar la qüestió a base de nous documents que són alguns inventaris del segle XIV en els quals consten llibres.

Cal deixar de banda els ciutadans que arribaren a la categoria d'escriptors, com ara poetes i historiadors, posseïdors de llibres més especialitzats i per tant fora de la línia normal; ens referim a Romeu Lull, Geroni Pau, Gabriel Turell, etc. Els seus familiars i altres homes pertanyents a l'estament superior, inclosos advocats i alguns metges, tenen prou poder adquisitiu per formar la seva biblioteca particular malgrat l'elevat preu dels llibres, que limità la seva entrada a les cases barcelonines fins ben avançat el període següent, l'edat moderna. A l'època medieval la possessió de llibres té un prestigi social, a més de manifestar el desig de formació moral i intel·lectual o la curiositat i les afeccions del propietari, per exemple la història o la matèria de Bretanya, que pertany al grup de les lectures d'entreteniment.

En aquest tema no es pot portar a terme cap treball exhaustiu per la manca de fonts, que bàsicament són inventaris i encants, alguna vegada completats per un testament bastant explícit. Els inconvenients són l'escassa freqüència dels casos que requerien la confecció d'inventari—deutes, usdefruit, tutoria—i la presència

aleatòria de llibres en inventaris i encants,⁽²⁾ on consta la descripció més acurada si el llibre té cobertes valuoses o si el notari és un home meticulós. L'escassetat d'aquests documents durant els segles XIII i XIV fa difícil esbrinar l'origen de les biblioteques privades barcelonines, que s'ha de situar a l'època de prosperitat de la ciutat, quan els veïns més rics comencen a interessar-se per la lectura, o sia en el moment que la llengua catalana es converteix en instrument literari i permet l'inici de la difusió d'obres escrites en aquest idioma, en pla, en vulgar o en romanç, com el defineixen en els documents. Naturalment el llatí era una barrera infranquejable per a l'accés de la noblesa i del patriciat a la cultura, tot i que s'estudiava a l'escola o a casa;⁽³⁾ però el nivell de l'aprenentatge era baix i consistia només en uns coneixements rudimentaris suficients per desenvolupar activitats en els negocis i en el govern municipal. Només alguns joves de les famílies benestants seguien estudis superiors per esdevenir eclesiàstics o per exercir l'advocacia. Per tenir una idea del nivell cultural dels homes de l'estament superior es pot comparar amb el de la cort i de la família reial. Era molt baix a l'època de Jaume I, l'obra del qual, el *Llibre dels fets* està pensada més per ser narrada que per ser llegida. És una gran aportació pel fet de ser escrita en

(2) Molts encants i inventaris es troben en les obres de MADURELL i MARIMON, J.M.: "Manuscritos trescentistas y cuatrocentistas", *Hispania Sacra*, IV (1951), p. 401-464, i V (1952), p. 165-179; *Manuscrits en català anteriors a la impremta (1321-1474)*. Barcelona: 1974. I; RUBIÓ, Jordi: *Documentos para la historia de la imprenta y librería en Barcelona (1474-1553)*. Barcelona: 1955, que citarem d'ara en endavant de forma abreujada.

(3) Sobre els mestres i les escoles vid. TORRE DE LA, A.; RUBIÓ BALAGUER, J.: *Documentos para la historia de la Universidad de Barcelona. I. Preliminares (1289-1451)*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 1971.

(1) BATLLE, C.: "Las bibliotecas de los ciudadanos de Barcelona en el siglo XV", en *Libre et lecture en Espagne et en France sous l'Ancien Régime*. Paris: Editions ADPF, 1981, p. 15-34.

català, però l'empenta decisiva en el desenvolupament de la nostra literatura durant el segle XIII la donà Ramon Llull. La seva gran obra repercutí en la creació i difusió de la cultura catalana al segle següent, durant el qual es formaren les primeres biblioteques privades dels ciutadans honrats, que adquiriren alguns dels escrits de formació de Llull.

Podem identificar els integrants de l'estament dels honrats gràcies a les llistes del Consell de Cent en les quals consten els seus noms en primer lloc, perquè en els documents notarials no posa res al costat dels noms fins al final de l'edat mitjana. En algun cas la identificació es fa difícil per no coincidir completament el nom i el cognom del propietari del llibre amb els del jurat de la gran assemblea; per exemple, Esteve Satorra i Jaume Oliver, morts vers 1400, no són jurats, però si ho són altres amb el mateix cognom,⁽⁴⁾ que poden ser familiars seus. L'elevat cost dels manuscrits en limitava l'adquisició a un grup social benestant i era el factor determinant de la formació de biblioteques privades més aviat exigües, integrades en un nombre variable de volums que oscil·lava entre mitja dotzena i més de quaranta, com ja els tenia el jurista Guillem Eimeric vers 1300.⁽⁵⁾ Més endavant, de manera excepcional, el gran jurista Jaume Callís posseïa cent divuit volums el 1434,⁽⁶⁾ quan també en trobem alguns a cases menestrals.

Coneixem alguns preus de llibres en l'àmbit eclesiàstic del segle XIII: de 4 lliures barcelonines i mitja a 13 costaren els necessaris per a la carrera del futur canonge Guillem de Banyeres abans de 1236; 7 lliures i mitja i la despesa pagà un altre eclesiàstic de la catedral de Barcelona a un escrivà copista per dos volums de les *Decretals*, un escrit de dia i l'altre de nit, el 1261; 34 lliures pagaren a Girona, el 1294, per unes *Decretals* i unes *Constitucions* dels papes Inno-

cenci IV i Gregori IX.⁽⁷⁾ Més endavant sembla que els preus baixen lleugerament, tant en llibres venuts a l'encant com els encarregats a copistes.⁽⁸⁾

Les primeres col·leccions

Deixant de banda el cost comprovem que la gent, quan es decideix a comprar algun llibre, en tria un de devoció. Així doncs, el primer esment d'un llibre en l'inventari dels béns d'un honrat de Barcelona el trobem amb data de 15 d'octubre de 1290, dia en què el féu fer el tutor dels fills menors d'edat de Bernat Durfort i Berenguera de Granada, difunts; després va vendre part dels objectes i atuellens en un encant públic. Entre les robes i les joies que no foren venudes per mitjà del corredor jueu, consta un llibre d'oracions, sense cap més indicació.⁽⁹⁾

Pocs anys més tard, exactament el 1303, podem localitzar la primera biblioteca d'un barceloní d'alta categoria social; es tracta de Pere de Sant Climent, membre d'un important llinatge de Lleida.⁽¹⁰⁾ Ell s'havia establert a la capital per la seva vinculació a l'administració reial, en la qual prosperà fins a arribar a ser batlle general de Catalunya. A casa seva, un edifici amb torres situat al carrer de l'Estany, la seva vídua, que féu fer l'inventari com a tutora dels fills menors d'edat, hi trobà els llibres del difunt desats dins d'una caixa amb peus esmentada just abans, com era costum. Malauradament no es descriuen tots els volums, ja que un consta així: "*Item quendam librum de papiro cum cohopta de pergameno*", i no sabem si pertany a la biblioteca o és un de comptes referents al seu càrrec oficial, o simplement es tracta d'una badada de l'escrivà autor de l'inventari.

(4) MADURELL, J.M.: *Manuscrits en català*, núm. 13 i 16.

(5) Comentem la biblioteca del jurista Eimeric a BATLLE, C.: "La biblioteca del canonge Colom, fundador d'un hospital de Barcelona vers el 1219", *Miscel·lània Aramon i Serra*, II, Barcelona: 1980, p. 49-51.

(6) MADURELL, J.M.: "Micer Jaume Callís y su biblioteca jurídica", *Anuario de Historia del Derecho Español*, 33 (1963), p. 539-607.

(7) MAS, J.: "Notes documentals de llibres antics a Barcelona", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, VIII, 59 (1915), p. 161-165.

(8) Aportem dades a "La biblioteca del canonge Colom" ja citada, p. 46, i a l'estudi citat a la nota 1, p. 16 i 17.

(9) BATLLE, C.: "La casa i els béns de Bernat Durfort, ciutadà de Barcelona, a la fi del segle XIII", *Acta/Mediaevalia*, 9 (1988), p. 42.

(10) Inventari dels béns de Pere de Sant Climent que té algunes línies borroses (*Arxiu de Sant Genís de Vilassar*). Agraïm la notícia del document a Joan J. Busqueta, i a la identificació d'Algazar al professor Joan Vernet.

Quant als llibres identificats, el primer és una Bíblia escrita en pergamí fi –“*in pergamenis edulorum*”–, o sia de pells de xai. El segueix un altre també escrit sobre pergamí i titulat *De regimine principum*, que pot ser l'obra d'Egidi de Roma (1247-1316), tan difosa entre la noblesa i el patriciat, però uns anys més endavant; també podria ser el llibre de sant Tomàs d'Aquino. Ens interessa remarcar la possessió dels *Furs d'Aragó* en pergamí, que devia ser útil a Sant Climent en la seva tasca política. La majoria dels seus llibres són de medicina i no es descriuen: un escrit en pergamí sense cap més indicació que ser de medicina, un altre de petit que també ho és, i un altre de petit escrit en pergamí que començava així en lletres vermelles: “*Epistola Alazar contra omnes infirmitates renum etc.*”, que podem identificar amb el tractat sobre les malalties dels ronyons del famós Jassar, metge jueu del segle X.

No sabem com aquest grup de llibres i els altres definits només com “*libros de phisico*” i localitzats vora l'estable, tots tan especialitzats, havien arribat a les mans del ciutadà; potser eren part de l'herència d'un parent metge. A més hi havia un volum misteriós: “*quendam Redericum scriptum in pergameno*”, que podria ser un llibre de dret canònic o l'obra de Rodericus Cerratensis, un santoral o la *Història d'Espanya* de Rodrigo Ximénez de Rada. És una identificació arriscada, però ens podem fer la il·lusió de trobar en poder de Sant Climent obres especials i fins i tot d'autors contemporanis. En efecte, segueix “*quendam libellum qui dicebatur esse Contemplacione*”, que es podria identificar amb el *Liber Contemplationis* de Ramon Llull escrit abans de 1277, fet que revelaria un interès especial o fins i tot una relació personal. Entre joies i pintes d'ivori de la vídua es trobava un llibret de pergamí en el qual hi havia “*aliquantum de música*”, i més endavant, entre estris de cuina i carns salades i altres aliments, uns llibres de comptes i llibres aràbics, potser també del grup de medicina, ben guardats en un armari. Després d'inventariar rossins, mules i bótes de vi, és a dir, a l'estable o a la vora, l'escrivà esmenta uns llibres de gramàtica, un saltiri vell i els darrers llibres de físic: “*unum Doctrinale* –el d'Alexandre de Villadei– *et unum Ebrardum in pergameno* –el *Grecisme* d'Everard de Béthune– *et actores*

quosdam in papiro et pergameno et unum psalterium vetus et quosdam libros in papiro phisico”, al costat de moltes escriptures de paper, tant llibres com papers solts amb comptes de la Batllia de Catalunya i altres que eren dins una senalla (“*coffino*”). En conjunt, és un grup de llibres necessaris per als primers estudis i altres de diferents autors que no mereixen l'atenció de l'escrivà que, si hagués estat meticulós com d'altres del segle XV, hauria descrit bé els llibres i també algunes escriptures importants.

Entre les nombroses propietats del ric Sant Climent consta una finca anomenada la Murtra o de Sant Martí, situada a la parròquia de Badalona, en la qual dominava una casa ben proveïda d'esclaus, estris de cuina, eines de treball de la terra, etc. Gairebé al final de l'inventari d'aquesta casa, o potser de la continuació del domicili de Barcelona, entre escriptures privades, instruments, capbreus, contractes, albarans desats dins de caixes o cofres ferrats, es troba un llibret de pergamí –fet que ajudarà a la difusió del llibre– i un conjunt de volums que podem definir com a especialitzats: de medicina i aràbics d'una banda, i de l'altra els relatius a l'administració, és a dir, connectats amb el càrrec del propietari i que no es descriuen gens. Cal remarcar la possessió d'un llibret de música, que sembla pertànyer a la mestressa de la casa.

Una biblioteca més extensa i variada, i també d'uns anys posteriors, és la de Jaume Roure, ciutadà honrat pertanyent a l'oligarquia barcelonina almenys des de l'any 1307, data de la seva incorporació al Consell de Cent, on sempre consta en el primer grup de jurats i aviat en els primers llocs d'aquest nivell superior. També ocupà diverses vegades la més alta magistratura del govern municipal –fou conseller com a mínim en cinc ocasions–⁽¹¹⁾ i potser per aquest motiu posseïa dos exemplars dels *Usatges*, en català i en llatí. A més el podem definir com un navegant perquè tenia unes taules de navegar sobre fusta, és a dir una “*taoleta de marteiolo*” estudiada per Joan Vernet, un mapamundi pintat sobre un drap de

(11) Jaume fou conseller quart el 1311 i 1317, tercer el 1321, segon el 1327 i 1331, i el trobem com a jurat del Consell de Cent de 1308, 1310, 1312, 1314, 1319, 1329 (Bosca, J.F.: *Memorial històric*, a cura de J. Sobrequés. Barcelona: 1977).

canemàs, una carta de navegar i una altra de vella i trencada, que devia ser la més utilitzada en els seus viatges. Tenia altres obres bastant especialitzades, que no trobem a cap més inventari: "*Liber tractants de planetis*" –potser *De proprietate planetarum* de Ramon Llull–, "*Liber in vulgare gallico de firmamento mundi*" que podria ser l'obra d'astrologia del jueu Ben Ezra traduïda al francès, "*quoddam opus quod dicitur Lunarium*", com un calendari semblant al de Bernat de Granollachs⁽¹²⁾ i "*unum computarium veterem*" que pot ser un àbac o un calendari.

Si bé Roure desava alguns dels llibres esmentats dins d'una gran caixa ferrada juntament amb el de *Vicis i virtuts* (la traducció de *Somme le Roi* de Laurent d'Orléans) i el *Liber de Cognitione Dei*, per al seu ús personal tenia un escriptori petit, encaixat i pintat, en la caixa del qual encara guardava més llibres: una Bíblia amb cobertes de cordovà, els *Usatges* en vulgar, dos llibres d'hores o d'oració, el de la *Saviesa de Salomó*, o sia els proverbis del rei Salomó, en llatí, i també "*Verba d'En Cerveri*", és a dir els proverbis o *Llibre dels Dictats* de Guillem de Cervera o Cerverí de Girona. En una caixa amb peus plena de roba hi havia *De Summa Trinitatis*, i en un cofre ferrat: dos *Flores Sanctorum*, que gairebé no manca a cap inventari, un en romanç i un altre en llatí, *Romancius de Lançolot* en francès vulgar, els *Usatges* en llatí i l'*Epistolerius*.

Roure no tenia gaires llibres religiosos, com hem vist, però encara hi podem afegir un *Evangelisterius*, que tenia juntament amb un retaule amb figures d'ivori en el cofre ferrat i marcat amb el signe heràldic de roure; això fa pensar en la possible existència d'una cambra dedicada esporàdicament a capella de la família. No hi havia cap llibre de gramàtica, freqüents en els inventaris al costat d'obres de formació. Roure només tenia les faules d'ísop en català, el de *Vicis i Virtuts* i el de Cerverí, ja esmentats, com a lectures morals. Potser alguns dels volums no descrits pel notari per ser "*de poca valor*" pertanyien a aquestes temàtiques.

(12) Edició facsímil de RUBIÓ i BALAGUER de 1948 i estudi de CHABÁS, J. i ROCA, A.: "*El Lunari*" de Bernat de Granollachs. Barcelona: Fundació S. Vives i Casajuana, 1985.

El tercer dia després de l'enterrament de Roure fou el seu fill i hereu universal el qui manà començar l'inventari, realitzat el 7 de setembre de 1340 en presència dels seus germans Francesc i Arnau Roure, i naturalment del notari.⁽¹³⁾ Arnau Roure, també ciutadà de Barcelona com el seu germà gran, rebé d'aquest l'esmentada Bíblia amb cobertes de cordovà, potser per complir la voluntat del pare.⁽¹⁴⁾

Tant de la fi del segle XIV com de la primera meitat del següent tenim notícies de llibres pertanyents a persones que ens és difícil de classificar dins de la societat barcelonina perquè es troben vinculades al primer i al segon estament: Pere Girgós, mort el 1389, deixava vuit llibres entre els quals cal remarcar els romanços,⁽¹⁵⁾ i Antoni Cases, mort el 1448, tenia una biblioteca amb 56 volums.⁽¹⁶⁾ Encara que Cases consta com a mercader i en el seu testament com a ciutadà de Barcelona, per la seva fortuna mereix pertànyer a l'estament dels honrats, i aquest argument serà decisiu pocs anys després quan alguns jurats del Consell de Cent foren obligats a seure en els bancs del primer grup a petició del partit de la Busca.⁽¹⁷⁾

(13) ACB (*Arxiu de la Catedral de Barcelona*): Bernat de Vilarrúbia, Manual 13 (1314-1340), f. 121 v-133, 2 d'octubre de 1340, inventari fet per Arnau Canyadell, escriptor jurat del notari Vilarrúbia. Citat per MADURELL, J.M.: *Manuscrits en català*, núm. 6.

(14) MAS, J.: "Notes documentals de llibres", p. 459 cita l'època.

(15) Girgós, domiciliat al carrer Regomir, posseïa 8 llibres: *Romanç de la plaga de cranch que Déus trameté sobre la gent*, *Romanç en lo qual se recompten diverses ciutats e províncies de Coray (?)*, *Romanç apellat de Mossèn Assan* que és una biblioteca de 1423, *Godofré sobre la croada*, *Doctrinal o gramàtica*, *Flos Sanctorum*, *Històries Troianes* de Guido delle Colonne en català i l'obra de mestre Guàrdia, que és un llibre d'estudi d'un autor del país (ROCA, J.M.: "Inventari fet l'any 1389", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XII, n. 98-99 (1928), p. 306-316). Consta cap a la meitat de la llista del Consell de Cent de 1379 quan encara no estaven separats honrats i mercaders (BOSCA, J.F.: *op. cit.* p. 69). No s'han conservat els llibres del Consell d'aquests anys.

(16) CARRÈRE, C.: "La vie privée du marchand barcelonais dans la première moitié du xVe siècle", *Anuario de Estudios Medievales*, 3 (1966), p. 284-286 publica part de l'inventari, amb nombroses obres de F. Eiximenis. MADURELL, J.M.: *Manuscrits en català*, núm. 100 cita els llibres.

(17) BATLLE, C.: "Una família barcelonesa: los Deztoirent", *Anuario de Estudios Medievales*, 1 (1964), p. 472-473.

Un cas interessant és el de la família dels rics mercaders Mitjavila, dividida entre Barcelona i València, on el 1333 moria Joan Mitjavila, que deixà una difícil herència al seu fill Jaume. Aquest hagué de fer inventari amb motiu del plet existent entre el difunt i el seu nebot Pere, el famós negociant del carrer Montcada, conseller de Barcelona, ambaixador del rei Pere, etc., al qual l'oncle devia molts diners. L'inventari esmentat, que forma part de la documentació del plet, inclou molts objectes i una col·lecció de 14 llibres, entre els quals cal destacar l'obra de Ramon Llull: "*l llibre ab cubertes vermelles de pergamí de Evast e de Blanquerna, Les Costumes de la Mar i els Furs de València.*" La resta eren d'estudi (les gramàtiques *Gracisme* i *Alexandre*, segurament de Gautier de Chatillon, *Algourisme* i *Compot*, aritmètiques), de formació moral i religiosa (*Flos Sanctorum*, *Gènesi*, *De Vicis e Virtuts*, *Saltiri*, *Suma Bernardina*, *Ores de Santa Maria*), d'entreteniment (*Lo Romanç de Tristayn*) i de cant (*Pro ser?*, *Santoral* i 2 quaderns de cant). Suposem que foren venuts per pagar deutes o potser passaren directament a mans de Pere i del seu fill Jaume, ja ciutadà honorat. De tota manera en l'inventari dels béns d'aquest darrer, fet el 1372, només consten dos llibres religiosos.⁽¹⁸⁾

Biblioteques familiars

Un dels escassos exemples de continuïtat en la possessió d'una biblioteca l'ofereix la família Gualbes, una de les pertanyents a l'oligarquia barcelonina durant segles, en un cas extraordinari de perduració des d'uns orígens caracteritzats pels negocis –draperia vers 1300– fins a l'ennobliment al cap de dos segles. La primera biblioteca coneguda és propietat de Bernat de Gualbes, mort jove a començament de setembre de 1338,⁽¹⁹⁾ quan el seu germà i hereu universal, Ferrer, es trobava absent per haver anat "*a les parts d'Aragó*". Un cop a Barcelona i

seguint els consells del gran príncep Justinià sobre el benefici de l'inventari, com consta a l'inici, encarregà la seva confecció al notari Bernat de Vilarrúbia, que no acabà la feina fins l'11 de setembre. Realment fou una tasca laboriosa, perquè la casa del difunt i de la seva esposa Constança, situada al carrer Ample que també és anomenat d'En Marquet, estava molt ben proveïda. Com que hi havia de tot, entre les peces de la vaixel·la d'argent, arnesos, armes, joies, vestits luxosos, fins i tots uns de bipartits, o sia de dos colors, hi havia algun llibre: el *Gènesi*, el *Romanç de Tristany* en francès, un "*pro alimentis avibus prestandis*" –potser de cetèria– i un altre titulat *Mi* (forat) *rimentorum sive Morum* escrit en paper, no identificat.

Al cap de dues generacions, en la mateixa família, però potser en una altra branca, un Gualbes també anomenat Ferrer posseïa una important i valuosa biblioteca. Es tracta d'un ciutadà honorat molt prestigiós pertanyent a l'oligarquia de Barcelona, que regia com a conseller en cap a la mort del rei Martí l'Humà; precisament la seva presència i actuació al costat del monarca moribund foren decisives, gairebé tant com el vot del seu parent micer Bernat de Gualbes a favor de Ferran d'Antequera en el Compromís de Casp.⁽²⁰⁾

A la seva casa del carrer Regomir, recentment restaurada, en una cambra dedicada a estudi, tenia els objectes de valor: pells, robes, ornaments litúrgics, que podrien indicar l'eventual ús de la cambra com a capella, i la biblioteca amb 52 volums, 35 en pergamí i 15 en paper, escrits en llatí, català i francès, la majoria –37– relligats amb cuir llis o repujat de diversos colors amb predomini del vermell, alguns amb l'escut familiar, tal com correspon al prestigi del propietari. Els llibres no desentonaven en una casa decorada amb cortinatges historiatos, luxosos tapissos flamencs, 5 retauls pintats i daurats, proveïda de vaixel·la d'argent, llits encortinats, etc., i dotada d'una "*cambra pintada*"; tot vibrant de colors.

En conjunt, la biblioteca representava un bon capital perquè molts dels llibres

(18) Són dos inventaris de l'*Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB)* estudiats per Victor Hurtado en la seva tesi doctoral sobre aquesta important família del segle XIV.

(19) ACB: Bernat de Vilarrúbia, Manual 36, folis 187 v-188; citat per Mas, J.: "Notes documentals de llibres", p. 458.

(20) GARCIA PANADES, T.: "Los bienes de Ferrer de Gualbes, ciudadano de Barcelona (h. 1350-1423)", *Acta/Mediaevalia*, 4 (1983), p. 149-204.

valien més d'una lliura, per exemple les *Històries Troianes* de Guido delle Colonne, escrit en llatí sobre paper, adquirides per 1 lliura i 5 sous a mitjan 1417 a l'encant dels béns del canonge de la catedral de Barcelona Domènec Pons.⁽²¹⁾ Es comprèn que el propietari els tingués ben desats dins d'una caixa tancada amb clau. A part, entre els ornaments de la capella, hi havia el *Valeri Màxim* escrit en català sobre paper, és a dir la famosa obra titulada *Memorabilia* traduïda al català l'any 1395 per fra Antoni Canals, que també posseïen altres ciutadans i fins i tot la Casa de la Ciutat.

Quant al contingut de la biblioteca, que procurem identificar, comprovem que és molt tradicional i semblant al trobat en altres cases de famílies de la mateixa categoria dels Gualbes. La formació rebuda pels joves Gualbes tenia com a base un grup de llibres d'estudi, és a dir de gramàtica, retòrica i d'ensenyament moral, que són els següents: dos exemplars en català de *Robert de Euro Medio sobre lo Catò*, *Albertanus* (l'obra d'A. de Brixia o Brèscia molt utilitzada a Catalunya), dos exemplars, en llatí l'un i l'altre en català, de la *Summa de Collationibus* de mestre Johannes Gallensis; diverses obres de Tulli Ciceró com *Retòrica Vella*, *De Officiis*, *De Senectute*; el *Llibre dels Scacs* de Jaume de Cesulles O.P., el difós *Regimine Principum* d'Egidi de Roma, l'inevitable *Flos Sanctorum* de J. Voràgine, *Test de Sentències* destinat a Pau, fill del difunt Ferrer i canonge de la catedral de Barcelona; el darrer és el *Tractat Moral de VII Vicis Capitals*.

Segueixen obres de més categoria, filosòfiques, teològiques i simplement religioses: *Philòsofs*, *La Metafísica*, segurament d'Aristòtil, *Compendi de Teologia* d'Alexander de Hales, *Les Àtiques* d'Aristòtil, dos exemplars en català de l'obra de Boeci *De Consolació*, *Compendium Theologisse Veritatis*, Primera part de *Teulagia* de sant Tomàs, *Les Flors de sent Agostí sobre la Ciutat de Déu*, *Decret o dret canònic* de l'Ostiense, *Summa Aurea*, *Lo Mestre de les Sentències* o sia Pere Lombard.

Obres religioses són el llibre on hi havia l'*Oratio ad gloriosam Virginem Mariam*, el

Soliloquium d'Hugo de sant Víctor i *De Arra Anime* del mateix autor, el *Llibre de les Meditacions de sent Agostí*, *Sermons*, *Excitatorium Mentis ad Deum* i *Stimulus Amoris* de fra Bernat Oliver, *Libres sapiensals e los Evangelis e les Apístoles de sant Pau*, *Abstinència maior*, *Saltiri ab los càntics* o *Ofici de difunts*, *Saltiri feriat ab diverses Ymnes*, *Libre dels officis dels sacerdots* de fra Albert Tirinensi O.P. compilat dels *Dits del frare de sant Tomàs d'Aquí*, els *Set Salms tan difosos*.

Al costat d'un llibre francès sense descriure i d'un titulat *Dialogus entre la un appellat... sortes*, l'altra *Raymundus*, segurament de Ramon Llull, trobem obres de Francesc Eiximenis, una de les quals, *Regiment dels Prínceps de les Ciutats* e de la *Cosa Pública*, era imprescindible per a un conseller de Barcelona. També hi havia la *Suma de Regiment* d'Arnau de Vilanova, una obra de Petrarca, un *Lucidari*, que podria ser el de Bernat Metge, obra perduda d'aquest escriptor, o un d'anterior perquè es remarca que la lletra és antiga; *Tresors* en francès, la novel·la *De Paris e de Viana*; però l'obra més excepcional per a nosaltres i la joia de la biblioteca és el *Llibre de les coses fetes per lo rey Jacme appellat Sant*, o sia la crònica de Jaume el Conqueridor, que potser Gualbes havia fet copiar de l'exemplar del palau reial.

La magnífica casa de Ferrer de Gualbes, llibres inclosos, passà a mans d'un fill del seu segon matrimoni, mentre que el seu primogènit, nascut del primer matrimoni, amb Violant Dusay, només rebia diners –la considerable suma de 1.000 lliures–. Aquest fill gran, anomenat Nicolau, exercí de canviador o banquer, que havia estat la professió tradicional de la família, i enllaçà amb Isabel Serra. Tot i que el fill d'aquest matrimoni, Miquel de Gualbes, fou cavaller i es casà amb Isabel Beneta Sesavaces el 12 de novembre de 1459, el seu nivell de vida es manifesta bastant baix en l'inventari fet a la seva mort el març de 1489.⁽²²⁾ No posseïa ni pells ni teixits sumptuosos ni molt menys llibres, només una carta de navegar, que és l'únic element mínimament comparable, desada dins de l'escriptori. No manquen

(21) La mateixa obra costà 2 lliures i 7 sous en un encant de 1432 (BATLLE, C.: "Las bibliotecas de los ciudadanos de Barcelona", p. 16).

(22) AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona): Inventaris.

elements de prestigi, objectes sumptuosos etc., però són tan vells i usats que donen la sensació de decadència general, circumstància familiar derivada segurament de les conseqüències de la Guerra Civil.

En general, podem constatar un desenvolupament cultural notable durant el segle XIV, que es manifesta especialment a partir de la cort reial al voltant de Pere el Cerimoniós i el seu primogènit. L'exemple d'un monarca apassionat per la història contribuï sens dubte a difondre aquesta afecció com una moda que augmentà la curiositat de molts per la història del país i ajudà a afirmar la consciència nacional. En aquesta línia es pot situar Ferrer de Gualbes, extraordinari posseïdor d'un exemplar de la crònica del rei Jaume. Un altre personatge vinculat a la monarquia i interessat per l'història és Ramon Desvall, ciutadà barceloní que exercí el càrrec de mestre racional de la cúria reial fins a la seva mort –abans de 1430–; a la seva biblioteca, heretada per l'esposa hi havia *Històries romanes* en francès i les *Istòries de Godofré de Bolló* sobre la primera croada, que ella no devia apreciar gens ja que decidí vendre'ls i els confià a un llibreter, de mans del qual la seva filla Isabel Joana, esposa de Joan Lull, també ciutadà honrat, els recuperà juntament amb tres més no descrits.⁽²³⁾

Cal remarcar també l'aplicació del ventall de lectures pietoses com les vides de sants i del Crist, amb predomini de les de Job, Llätzer i Honorat, encara que perdura la famosa obra *Flos Sanctorum*. Continua igualment la influència de França, tant de la literatura del nord, amb els llibres de la matèria de Bretanya –Lancelot, el sant Graal i Merlí–, com de la del sud, amb obres de Gai Saber, potser d'origen provençal.

L'obra històrica més freqüent en els inventaris es la de Guido delle Colonne, *Històries Troianes*, que tenia a casa seva Jaume Colom, mort el 1439,⁽²⁴⁾ juntament amb *La Vida dels Sants Pares*, el *Boeci*, *Les Províncies* o sia *Libre de les Províncies e de les Encontrades* de Marc de Perellós, *Evangelistes*, *De Filòsofs*, *Vicis e Virtuts*, (de L.

d'Orléans), *Mellibeu e de sa Muller Prudència* (són personatges de l'obra d'Albertano de Brèscia *Liber Consolationis et Consilii*; el títol amb els personatges de l'obra es difon a França). Les *Històries Troianes* també es troben en poder de Galceran Carbó i després del seu fill Francesc a mitjan segle XV i de Francesc Sunyer senior, ciutadà honrat fill de mercader, més endavant. La biblioteca d'aquest darrer, inventariada pel seu fill d'igual nom, incloïa unes lectures d'entreteniment bastant originals: *El testament de Bernat Serradell* de fra Bernat de Vinclera, la *Faula d'en Torrelles* que és el poema caballeresc del noble mallorquí Guillem Torrella, el *Sant Gresal* i el *Merlí* al costat de títols més seriosos, com *Soliloqui del Pseudo-Agustí*, *La Ciutat de Déu* de sant Agustí, *Libre del Gentil e dels Tres Savis* de R. Lull, *Thesaurus Pauperum* de Brunet Llatí, *Breviari d'Amor* de Matfré Ermengaud,⁽²⁵⁾ els habituals de J. de Gales i L. d'Orléans i altres. Cal esmentar que l'interès de Sunyer pels jueus es fa palès en dos llibres: *Pere Alfonç*, és a dir la seva obra contra els jueus traduïda al català, i *La Disputa del Bisbe de Jaent* de sant Pere Pasqual.

Un altre ciutadà, Jaume Setantí, demostrava afecció a la poesia, ja que a casa seva tenia l'*Art de Gaya Sciència* i un de Virgili entre una dotzena de llibres.⁽²⁶⁾ En canvi, no manifesta cap interès l'exigua col·lecció de mossèn Antoni Ros, fill de Ramon i cunyat de Guerau Vallseca, que morí solter a mitjan 1476 deixant hereus els seus germans Jaume i Elionor de Vallseca. Són tres llibres escrits en català sobre paper: *Breviloqui*, segurament l'obra de J. de Gales, cobert de cuir burell i amb 68 pàgines escrites, *Saltiri* de cuir lleonat i amb 59 pàgines escrites, i *De Vicis i Virtuts* de L. d'Orléans cobert de cuir burell i amb 78 pàgines escrites. De tota manera, com que posseïa molts béns i finques i es dedicava als negocis ajudat per un majordom,

(25) L'obra de Vinclera fou editada per PACHECO, A. Barcelona: 1971, i la de Matfré per RICKETTS, P.T. Leiden: 1976.

(26) L'inventari del 24 de desembre de 1466 inclou *Homilies i Meditacions* de St. Agustí, *Salms*, l'*Evangeli* de Sant Mateu glossat, els *Evangelis* en català, *Oracions de misses* i *Sermos*, i *Albera* en català, que també es troba en mans del ric A. Cases (vid. la nota 16). En canvi en el seu castell de Calonge no en tenia cap (AHCB: Inventaris de 1461-1470).

(23) MADURELL, J.M.: "Manuscritos trescentistas", document núm. 17.

(24) MADURELL, J.M.: *Manuscrits en català*, document núm. 82.

l'inventari i l'encant fet davant la Llotja de Mar ens ofereixen detalls interessants: al menjador hi havia un tinell i a la vora dels estables, a la planta baixa, hi tenia "estra-do", és a dir una cambra amb una part entarimada per rebre visites, on tenia els tres llibres, que a l'encant foren comprats per En Benet llibreter només per 8 sous.⁽²⁷⁾

Com un altre exemple de continuïtat interessa especialment la valuosa biblioteca de Bertran Ramon Savall, inventariada a la seva mort, el 21 de maig de 1486 a casa seva, al carrer de la Mercè, ja que tot i ser un cavaller pertanyia a una important família de l'estament superior. En efecte, el seu pare, el ciutadà honorat Ramon, fou conseller diverses vegades i durant els enfrontaments amb la Busca formà part de consells reduïts i comissions de la Biga.⁽²⁸⁾ El seu avi, també anomenat Ramon (mort abans de 1416) fou poeta i amic de Bernat Metge i admirador de Francesc Eiximenis; per tant no sorprèn que s'hagi conservat un dels seus llibres, precisament un d'Eiximenis que féu copiar i decorar amb el seu retrat. També s'ha conservat el retrat del conseller de la Biga en el famós *Retaule dels Consellers* de Lluís Dalmau, malgrat que es perdé l'esbós encara conservat a casa seva en el moment de fer l'inventari de 1486. Entre els béns inventariats trobem una bona biblioteca de 37 volums, alguns de molt luxosos (Bíblia, Saltiri), fins i tot amb les armes del difunt cavaller en la caplletra, i una carta de navegar.⁽²⁹⁾

Predominen els llibres tradicionals: *Vale-ri Màxim*, *De Officiis* de Ciceró en català, *Llibre dels Sachs*, *Boeci*, *Històries Troianes*, dos exemplars d'*Albertanus Brixiensis*, *Lansalot del Lach* amb miniatures, *Summa Philosophorum*, *Liber Amonicionis a Bernardo*, *abbate Clarevallis*, *sorori sue*, ben conegut a Barce-

(27) L'inventari fou fet el dimarts 11 de juny de 1476 i l'encant durà uns dies, des del 26 d'agost, a càrrec dels corredors P. Basset i Fr. de Luna, que aconseguiren en total 70 lliures, 1 sou i 7 diners i cobraren per corredures 1 lliura, 2 sous i 4 diners (AHPB (*Arxiu Històric de Protocols de Barcelona*): Galceran Balaguer, lg. 6, Inventaris 1467-1520). Sobre la família Ros vid. BATLLE, C.: "Una família barcelonesa: los Torró", *Homenaje a S. Sobrequés Vidal, Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XXII (1974-1975), p. 208; id.: *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*. Barcelona: 1973, p. 140-141.

(28) *Ibid.*, p. 169.

(29) RUBIÓ; MADURELL: *Documentos*, document núm. 48.

lona. Altres són més originals ja que no són freqüents a altres biblioteques. Naturalment n'hi havia d'Eiximenis: *Libre de les Dones*; un tractat d'astrologia en català, la versió catalana del *Comentari als VII Salms Penitencials*, atribuït a Inocenci III, feta per fra J. Romeu O.P. a precés de Berenguer March, mestre de Montesa (1392-1409); la *Scala de Contemplació*, segurament la que fra A. Canals dedicà al rei Martí, la vuitena tragèdia de Sèneca, *Hugució* (Derivacions de noms), *Tresor* potser de Brunetto Latini, *De Vetula* d'Ovidi –potser el traduït en prosa catalana per Bernat Metge–, Sidrach sobre el rei Bochiús –el títol és *Fontana de Ciència*–, *Salut de l'Ànima*, *Art del Ben Morir* i un llibre de poesia en francès, que ens pot servir per confirmar el coneixement d'aquesta llengua per part del cavaller, nomenat el 1464 ambaixador a Borgonya per Pere de Portugal, rei dels catalans.⁽³⁰⁾

La mateixa característica –ser fruit de l'herència de diverses generacions– defineix la biblioteca d'Antoni Jaume Sapila, ciutadà honorat mort a mitjan 1492,⁽³¹⁾ ja que malgrat una data tan avançada tots els seus llibres, 76, són manuscrits, excepte una Bíblia impresa, i de tipus molt medieval. El més luxós és una Bíblia en català, que el notari autor de l'inventari va lliurar a la Inquisició per cremar-la, com totes les versions en vulgar dels llibres sagrats. El ric Sapila, descendent d'una antiga família hereva dels Benet el 1348,⁽³²⁾ posseeix lectures d'entreteniment com el *Merli* català i llibres de cavalleria, obres sobre el govern públic en l'aspecte teòric: *De Regimine Principum* d'Egidi Romà en llatí i en català, i *Johan Policrat*, és a dir el *Polycratus* de J. de Salisbury; i en l'aspecte pràctic: tres exemplars dels *Usatges* –un comentat per Narcís de Sant Dionís–, les *Ordinacions de la casa del rey d'Aragó* i la *Crònica de Pere el Cerimoniós*, que és un exemplar realment inusual a les biblioteques barcelonines.

(30) BATLLE, C.: "Las bibliotecas de los ciudadanos", p. 19.

(31) RUBIÓ; MADURELL: *Documentos*, núm. 81, 1481, 1484, 1487, com els seus parents Joan Benet, Bernat Joan, Miquel i Francesc que no arribaren a la conselleria, sí hi accediren Bernat, Joan i Bernat Sever (VICENS VIVES, J.: *Ferran II i la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Catalunya, 1936-1937).

(32) PLANA, J.: "Els Benet, una família de mercaders barcelonins (primera meitat del segle XIV)", dins *La societat barcelonina a la Baixa Edat Mitjana*, annex I d'*Acta/Mediaevalia*, 1983, p. 53-66.

Al costat d'aquestes obres tan originals es troben les tradicionals: llibres d'oracions, calendari de les festes religioses, Saltiri, gramàtiques i lectures de formació moral (Tobies, Ciceró, Valeri Màxim, *Candelabrum*, *Les Parts* o rudiments de gramàtica); també el *Breviari d'Amor* de Matfré Ermenegaud i tres col·leccions antigues de Cobles i "amb metres", que revelen un interès especial per la poesia. Cal remarcar un grup d'obres més interessants: *Lo Segon del Crestià*, *Llibre dels Àngels* i *Doctrina Compendiosa* de Francesc Eiximenis, *Summa de Collacions* o traducció del de *Communiloquium* de J. de Gales tan freqüent a les biblioteques, *Medecina del Cor* de Domenico Cavalca O. P. fet traduir al català per la reina Maria, *De Re Militari*, de Mateu Vegessi, *Istòria de Annibal e Cipiò* potser la d'Antoni Canals, *Natura de Animals* o bestiar, *Libre de Sant Patrici* o *Viatge al Purgatori*, vides de sants (Bru, Cugat, Constança), *De Medicina* potser d'Arnau de Vilanova, *Doctrina Pueril* de Ramon Llull, *De Manescalia* potser el *De Cassa e de Menescalia*, que tenia Queralt el 1408 o el de Manuel Dieç, *Diálogo de Pero Alfonso* contra els jueus. En conjunt és una biblioteca notable amb predomini d'obres catalanes, encara que també n'hi ha en llatí i en francès, ben representativa d'una família de l'oligarquia urbana.

L'interès dels ciutadans més benestants per la cultura es manifestà primerament en el seu afany per aprendre a llegir i escriure i després en la possessió de llibres començant pels de gramàtica i els d'oracions, i seguint per lectures cada cop més variades. Fou posterior la dedicació d'alguns dels seus membres a les lletres, sobretot a la poesia, i encara més tardana és la inclinació dels ciutadans al col·leccionisme d'antiguitats, el màxim exponent dels quals, el jurista Joan May, serví al rei Ferran el Catòlic.

Quant als llibres, alguns veritables obres d'art, veiem que reflecteixen les tendències pròpies de l'època i també la devoció i les preferències del propietari, encara que en general les biblioteques més tardanes són el resultat d'una tradició familiar. En alguns casos, per tractar-se de l'acumulació de diverses herències, es reunien llibres de medicina o de dret que no interessaven

directament al posseïdor, com hem vist en el cas de Pere de Sant Climent. Una continuïtat encara més accentuada i evident es dóna en el si de famílies dedicades a l'advocacia, com veurem.

Els advocats actius a Barcelona

Els advocats laics ja tenen un lloc rellevant a la vida administrativa de la ciutat a la segona meitat del segle XIII quan substitueixen els eclesiàstics que havien donat grans figures, com el canonge Pere Albert. Formen part de l'estament superior amb una influència creixent tant si son fills d'honorats com de cavallers i també, més endavant, de negociants acabats. Només les famílies d'alt nivell econòmic poden pagar l'estada i la carrera de dret a l'Estudi General de Lleida o els estudis en una universitat estrangera, en general Tolosa i Bolonya, juntament amb els llibres imprescindibles. Un cop en actiu la seva tasca consta en les sentències judicials, encara que manquen notícies de les seves activitats en el municipi, que segurament devien ser importants com ho foren en època posterior.

Ara ens limitem a tractar de les seves biblioteques, ben proveïdes perquè en general es llicenciaven o doctoraven en ambdós drets⁽³³⁾ i per tant la biblioteca era doble: d'una banda els llibres de dret canònic amb les seves interpretacions per especialistes i d'altra banda els de dret civil; s'hi afegien les compilacions de dret català, o sia els *Usatges*, en llatí o en català, les *Constitucions de Catalunya* o els *Costums de Barcelona*, i també podien tenir els *Furs de València* o els *Furs d'Aragó*. Tenim notícies de poques biblioteques, només les escasses consignades en els inventaris de béns o en algunes clàusules testamentàries; en canvi els jurisperits eren nombrosos.

El primer jurisperit laic i ciutadà barceloní del qual coneixem els llibres és Guillem Eimeric, gràcies a la seva donació, seguida d'inventari, feta a la Pia Almoina de la catedral en el seu testament del 31 de març del

(33) DE BROCA, G.M.: "Juristes y juriconsults catalans dels segles XI, XII y XIII, fonts dels seus coneixements i transcendència que exerciren", *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, II (1908), p. 429-440.

1301.⁽³⁴⁾ Pertanyia a una antiga família barcelonina originada feia més d'un segle del matrimoni d'Eimeric de Perúcia amb Alexandrina –noms que fan suposar un origen italià–, els descendents dels quals foren banquers, ocuparen càrrecs en l'administració, gaudiren d'una gran finca vora els murs romans anomenada la Parellada de Bernat Eimeric.

Guillem ja estudiava a Bolonya a la primavera de l'any 1265, data de l'adquisició d'"*uno Codice de litera nova in cartis edulianis cum apparatu domini Acurcii...*", que comprà per 50 lliures bolonyeses.⁽³⁵⁾ Un cop establert a Barcelona, abans de 1273, en una casa del carrer del Paradís, on hi havia hagut l'antic cementiri de la catedral, anà completant la biblioteca fins a tenir gairebé una cinquantena de volums, la majoria de pergami i només un parell de paper. Posseïa els bàsics de dret civil i canònic: "*Digestus vetus, novus cum apparatu ordinario Acurcii, Codice cum apparatu ordinario Acurcii, Volumen, Inforciatum cum apparatu ordinario Acurcii, Inforciatum vetus cum apparatu antiquo, Summa Gotfredi, libellum Blanocii in iure civili, Brocardi Assonis, Autenticum, Summa Introductoria... Petri Samsonis, libellum Gotfredi, Instituta, Novella super Autentico, sex volumina magna continens...*, *Summas Novum et Vetus et duo Codicem qui fuerunt quondam, ut dicitur, magistri Assonis de Montealbo, libellum Tancredi, causas Decretalium*", i la llei goda i altres sense definir. Hem d'esmentar el dret català: "*Usaticos ubi erat quidam quaternus continens questiones Martini de Faro et quasdam alias rationes, Privilegia et Ordinationes Cathalonie, Usaticos Valencia* (de confecció gairebé contemporània); *Summa Magistri Raimundi super Sponsalibus*, (o sia de Ramon de Penyafort)". S'hi afegien els llibres de devoció: *Cantus ad Honorem Vir-*

ginis, Oras Veteres Beate Marie, Salmos Vesprales; els didàctics: *Facetum etquasdam partes, Doctrinale, Gracisimum, Catonem Glosatum*; llibres d'entreteniment: els d'Ovidi *De Arte Amandi, De Ponto* i *De Remedio Amoris*, també *Romancium de Barlam, Romancium Daude de Prades*, i de formació: *Mirabilia Rome, Alexandrehida* (potser l'obra de Gautier de Chatillon). En conjunt és una biblioteca molt notable per a la seva època, sobretot per la vinculació amb Itàlia del jurisperit.

Podem constatar que a la primera meitat del segle XIV els anomenats jurisperits són nombrosos a Barcelona, on treballen tant els originaris de la mateixa ciutat com altres de fora atrets segurament per la cort reial. Contemporanis d'Eimeric foren Berenguer Tició, de família de ciutadans honrats, i Bernat Guillem de Pinells, de llinatge de cavallers.⁽³⁶⁾ A continuació coneixem Berenguer Descortey o de Cortell i Guillem Solà, ciutadans de Barcelona morts el 1324 i 1336 respectivament –el primer molt relacionat amb Burget de Sarrià–, Francesc de Vallseca, mort el 1322, els germans Montjuïc, Jaume –autor d'un llibre de dret en poder de Lluís Destorrent– i Bernat, actius el 1329 i ciutadans barcelonins. De fora vingueren per establir-se aquí el jurisperit Pere Batlle, de Tortosa, mort el 1321; Pere Comte, doctor en lleis procedent de Castelló d'Empúries i mort el 1323; Ramon Comelles definit com a jurisperit de Barcelona, procedent del mas Comelles i mort el 1327; Bernat de Puigverd, jurisperit de la vila de Sant Celoni que féu testament a la capital el 1334. Es pot comprovar com gairebé tots ells tenien casa al nucli antic de la ciutat i la majoria eren parroquians de l'església dels Sants Just i Pastor.

Tots havien de tenir llibres imprescindibles per a l'exercici de la professió, és a dir, els esmentats en poder d'Eimeric, però no en tenim constància exceptuat el cas de Pere Comte, que els considerava un tresor, segons consta en el seu testament del 6 de desembre de 1323. Aquí nomena hereu universal el seu nebot del mateix nom que, si vol els lli-

(34) Comentem el document a "La biblioteca del canonge Colom", fundador d'un hospital de Barcelona vers el 1219, en *Miscel·lània Aramon i Serra, II*, Barcelona: 1980, p. 49-51; i tractem de la família Eimeric a "Noticias sobre la mujer catalana en el mundo de los negocios, siglo XIII", dins *El trabajo de las mujeres en la Edad Media hispana*. Madrid: Asociación Al-Mudayna, 1988, p. 201-221.

(35) Vegeu BATLLE, C.: "La biblioteca del canonge Colom..." nota 14. En la descripció dels seus llibres es fa la distinció entre els escrits "*in pellibus edulinis*" dels escrits "*in pellibus pecorinis*", detall que no hem trobat en cap més inventari.

(36) MAS, J.: "Notes documentals de llibres antics a Barcelona" ja citat a la nota 7, p. 165 i 166 (documents de 1295 i 1299 sobre empenyorament de llibres). La família Tició està relacionada amb el domini del castell d'Eramprunya.

bres –ben desats en caixes–, els haurà de comprar als marmessors, com també tot l'or i l'argent en moneda o en vaixel·la; si el nebot s'oposa a les darreres voluntats de l'advocat, serà desheretat a favor dels pobres. El testador fa constar que deixa a Jaspertí, fill de Jaspert Riba, un *Digest* que el noi ja té en el seu poder perquè el testador el comprà o el féu copiar per a ell expressament.⁽³⁷⁾

Més endavant tornem a trobar una biblioteca jurídica normal i completa, la de Burget de Sarrià, pertanyent a una família dedicada a la banca, ja que el seu pare, Arnau, i el seu germà Berenguer foren canviadors, i emparentada amb l'antic llinatge del mateix nom dels senyors de la torre o casa forta de Sarrià. Tots tres foren membres actius de l'oligarquia urbana en el govern municipal des de 1290 a 1345, juntament amb els seus parents Sarrovira, Turell, Roure i Marí. Burget, ja savi en dret el 1319, devia actuar com a advocat dels consellers que li devien diners a la seva mort, segons consta en l'inventari dels seus béns⁽³⁸⁾ fet el 8 d'agost de 1338 a casa seva, és a dir dos edificis contigus del carrer Sant Jaume, que el portava de la plaça d'aquesta església a la parròquia de Sant Miquel. Es féu a petició de la vídua Alamanda, tutora dels vuit fills menors, i manifesta el bon nivell de vida de la família. Entre els vestits de qualitat, peces de vaixel·la d'argent, etc., trobem els llibres jurídics desats en dos cofres verds i folrats, un amb els de dret civil i l'altre amb els de dret canònic (7 i 19). A part se'n poden localitzar més en una caixa i un armari entre altres coses: els de devoció com *Flores Sanctorum* i el *Liber Vidorum et Virtutum* o sia el de Laurent d'Orleans tant freqüents a les biblioteques medievals, el *Saltiri*, els *Evangelis*, i més llibres jurídics (*Usatges de Catalunya i Costums de Barcelona*, *Clementines sine Ape-ratu*, *Mandagost cum Aparatu suo* i 8 quaderns amb glosses de dret civil). Per tant tenia les obres bàsiques del dret romà en diverses compilacions: *Codi*, *Digest vell i nou*, *Inforcia-*

tum, *Volum*, *Lectura in Codicem* o comentaris d'Odofredus, i els de Rodofredus de Benevento, i també les col·leccions de dret canònic: ...*Acursi super Instituta*, *Decretum* de Gracià, dues còpies de les Decretals del papa Gregori IX, dues del Sisè de les Decretals i tres de les Clementines, juntament amb obres d'interpretació: *Lectura Innocencii super Decretalibus*, *Aparatum Archidiaconi super Sexto Libro Decretalium*, *Lectura Petri de Sampsona super Decretalibus*, *Lectura de Gotfre super Decretalibus*, *Libellus Rotfredi*, *Casus... super Decretalibus*, un *Libellum* de títol il·legible, *Dinussuper Regulis Iuris* o *Dinus Mugellanus*.

A més tenia tres exemplars dels *Usatges*, un amb els *Costums de Barcelona* ja esmentat. En conjunt és una biblioteca normal de 34 llibres, la majoria en pergami i només dos en paper, dels quals es copien "incipit" i "finit" sempre.

Com és natural, l'interès dels pares per la continuïtat de la seva posició social o de la professió influïa en el futur dels fills. Així, Burget envià el seu segon fill, Arnaldó, a estudiar a Lleida quan era molt jove –el primogènit era l'hereu, seguien dues noies i tots eren menors d'edat a la mort del pare– i es preocupà dels seus estudis en el testament: condicionava la seva herència, 4.000 sous –200 lliures– que s'havien d'esmerçar en un violari, a l'obtenció d'un benefici eclesiàstic; i si estudiava dret, li destinava les obres bàsiques de dret romà i canònic (*Codi*, *Digest vell i nou*, *Inforciatum*, *Volum*, *Decret*, *Decretals*) valorades en 500 sous cadascuna; a més l'hereu li donaria 15 lliures per adquirir el Sisè i Setè llibre dels *Decretals*. Si no estudiava, només rebria 100 lliures com cadascun dels quatre germans petits.

Aquestes sumes tan elevades destinades a estudiar una carrera de lleis el 1338 concorden amb les conegudes del segle següent. De mitjan segle XV coneixem el cas dels Bellafila, família dedicada a l'advocacia, ja que Joan de Bellafila, barceloní llicenciat en decrets, va fer estudiar a Lleida el seu primogènit del mateix nom –que després fou advocat municipal del partit de la Biga– i casà la filla amb Francesc Marquilles, advocat. Quant al segon fill, Narcís, també havia d'estudiar a la mateixa universitat, com ho disposava el seu pare en el testament del 8 d'agost de 1447: li llegava els seus llibres de dret canònic, de teologia, la Bíblia etc., que

(37) ACB: PA 4- 15- 197

(38) Inventari fet el 8 d'agost de 1338 (ACB: Bernat de Vilarrúbia, Manual 36, f. 123-139 v.), publicat en part per MAS, J.: "Notes documentals", p. 456-458. Burget, que consta com a savi en dret en el Consell de Cent de 1319, no era doctor, però ensenyà dret canònic i civil juntament amb altres que eren doctors, Pere Comte, Ramon Vinader, etc. (LA TORRE; RUBIÓ: *op. cit.*, doc. núm. 18).

manifesten una carrera eclesiàstica més que jurídica i, el que és més important, la renda suficient per residir a Lleida, és a dir, 100 florins d'or d'Aragó anuals (més de 1.000 sous) fins a arribar a doctorar-se.⁽³⁹⁾

No sabem si els tres Bellafila van ampliar estudis després d'anar a l'Estudi General lleidatà com ho féu Pere Jaume Boteller, fill d'un mercader originari d'aquesta ciutat, que finalitzats els estudis de dret civil el 1466 amplià els seus coneixements a Saragossa i a Itàlia fins a ser doctor en ambdós drets; tot gràcies a haver heretat la fortuna paterna ben administrada pel seu cunyat, el mercader barceloní Bernat d'Algàs.⁽⁴⁰⁾

Un fet normal és la transmissió de la biblioteca jurídica de pares a fills que es succeïen en l'exercici de l'advocacia, com els Bellafila, o d'oncles a nebots. Aquest és el cas dels llibres de micer Lluís Lull, que en nombre de 84 —molts dels quals eren italians— foren conservats a la seva mort pel seu germà Romeu fins que els traspassà al seu fill Galceràn Tomàs, estudiant de dret el 1494.⁽⁴¹⁾ Coneixem amb més detalls l'herència d'una biblioteca formada per jurisperits d'una mateixa família, la dels Vallseca, durant tot el segle XIV fins a la mort de Jaume de Vallseca de 1430.⁽⁴²⁾ La llarga trajectòria familiar donà com a resultat final un

grup de 51 volums molt especialitzats repartits entre dues cases. A la de Barcelona, al carrer d'en Arlet, com és natural, és on n'hi havia menys, una dotzena, juntament amb tres sacs plens de documents familiars, una caixeta rodona i ferrada plena d'escriptures velles, un tinter amb unes tisoires i un tallapapers, unes ulleres decorades amb os, un rellotge de llautó, un oratori pintat i unes balances per pesar monedes. Els llibres estaven desats en el lloc més adient, dins un escriptori col·locat davant d'un banc on seia el jurisperit: "*En l'escriptori que's demunt la dita cambra atrobí les coses següents, ço és la taula o scriptori d'àlber amb IIII peus e miga de fust, dins lo qual atrobí los llibres següents...*" que eren onze entre lectures pietoses i d'entreteniment, com la *Vida i Miracles de Sant Honorat que fou d'Arlés*, una obra d'Hugo de Sant Víctor, *Tractatus contra Perfidios Judeos* segurament la de Pedro Alfonso, un enigmàtic *Galter de Amor* entre d'altres.

A l'habitatge familiar Jaume tenia el despatx o escriptori on es trobava la biblioteca; només un llibre, la *Vida de Santa Elena*, es localitzà a la seva mort a la cambra, perquè el devia tenir a la capçalera del llit per protegir-lo. La biblioteca havia estat de primer a l'escriptori vell situat vora l'entrada principal on també hi havia la porta del celler. Més endavant l'advocat instal·là el seu escriptori més amunt, vora la seva cambra. En el nou emplaçament, la porta del qual donava a l'escala que conduïa cap al terrat, es trobaren una dotzena de llibres diversos, des de tractats de dret i de teologia al *Liber Quartus Pacionis Domini et Salvatori Nostri Ihesu Christi a Frate Ubertino d'Elia, Ordinis Fratrum Minorum Provinciae Janue*, que no hem trobat a cap més biblioteca medieval de Barcelona, la *Vida de Sant Amador* i un només amb sants, és a dir, amb figures de papes i bisbes. Els llibres de dret, en nombre de 28 "*tractants de dret*" sense concretar més, havien estat separats i pujats a la cambra del terrat no sabem per quin motiu, potser per vendre'ls. En total el jurisperit deixava una biblioteca amb més de cinquanta llibres, que no devien interessar gaire el seu fill aviat elevat a la categoria de cavaller.

Aquestes biblioteques, iniciades pels seus propietaris a l'època dels estudis, com

(39) Testament comentat per LA TORRE; RUBIÓ: *op. cit.*, doc. 141. Joan de Bellafila junior pertanyia al partit de la Biga com el seu cunyat Marquilles (BAILLE, C.: *La crisis social...*, p. 234-364) i morí abans del juliol de 1466, data en què la seva vídua Joana de Gualbes va vendre 4 dels seus llibres de dret per 14 lliures i 17 sous al llibreter Joan Ça Coma (MADURELL, J.M.: "Manuscritos trescentistas", núm. 65), és a dir durant la Guerra Civil.

(40) El tutor portava un llibre especial per aquesta administració; era soci de Joan de Torralba (DEL TREPPO, M.: *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona Catalano-aragonesa al segle XV*. Barcelona: 1976, p. 512 s.).

(41) Romeu Lull testà el 9 de juliol de 1494 (AHPB: J. Miravet, llig. 2, 1er llibre de testaments 1465-1498). L'inventari dels llibres del seu germà ha estat publicat per MADURELL; RUBIÓ: *Documentos*, núm. 120, i el problema genealògic ha estat resolt per COLL, N.: "Nova identificació de l'escriptor i poeta Romeu Lull", *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, V (1977), p. 267.

(42) L'inventari del 7 de febrer de 1430 inclou els llibres de dret, com els Furs d'Aragó, un Sumari de Constitucions etc. i també objectes de valor com joies, anells, botons de perles, un joc d'escacs, armes, estendards amb l'escut familiar que també ornava els penons de les trompetes i els dels músics, vestits bons, plats "*obra de Maliqua*" etc. (AHC: Fons notarial, Inventaris 1421-1430). Sobre la família vegeu GARCIA Y GARCIA, A.: "El jurista catalán Guillem de Vallseca", *Anuario de Estudios Medievales*, 7 (1970), p. 677-708.

hem vist, incloïen els llibres bàsics del dret civil romà i diverses compilacions i comentaris: *Codi, Digest Vell, Inforçada i Digest Nou, Instituta, Volumen, Constitucions Novelles o Autentica, Summa* d'Azzo –professor a Bolonya a la fi del segle XIII– i els comentaris d'"Angelus de Ubaldis de Perusia, Baldo de Ubaldis, Bartol de Saxoferratus etcètera". Si eren doctors en ambdós drets també tenien els llibres bàsics de dret canònic: *Decret de Gracià, Decretals de Gregori IX, el Sisè dels Decretals de Bonifaci VIII* promulgat el 1298 i els comentaris de Petrus de Ancarra, Gotfredo, Nicolau, l'Ardiaca, etc., que es troben igualment, però en menor nombre, en mans d'homes dedicats només al dret civil perquè els necessitaven en tots els assumptes referents a la família, regida pel dret canònic.

A més d'aquests llibres bàsics, els advocats barcelonins havien de tenir les obres de dret català i els dels altres regnes de la Corona Catalano-aragonesa començant pels *Usatges de Barcelona*, el recull més antic. El tenien Eimeric, juntament amb els *Furs de València* i *Furs de Sarrià* i tots els posteriors. Hem d'esmentar la col·lecció de micer Bernat Despont senior, que, a més dels *Usatges*, posseïa les *Constitucions de Catalunya*, les *Constitucions Novelles*, les *Consuetuds de Muntpaller*, les *Constitucions de Muntpaller*, les de Terol, *Consuetuds e Observances del Regne d'Aragó*, *Furs d'Aragó*, en total una biblioteca de 44 llibres.⁽⁴³⁾ Podem afegir a aquests títols les obres dels juristes catalans, com els *Comentaris als Usatges de Vallseca*,⁽⁴⁴⁾ el *Directorí de Pau i de Treva* de Callís, en poder de Guillem Jordà, llicenciat en decrets,⁽⁴⁵⁾ les obres del famós Tomàs Mieres,

que naturalment es trobaven a la seva col·lecció heretada pel seu fill Gaspar,⁽⁴⁶⁾ i tantes altres biblioteques.

Si bé la majoria dels advocats tenien els títols bàsics de formació i les eines de treball, com alguns dels esmentats i Antoni Callís mort el 1445, Pere Vicens doctor en lleis, Jaume Ubac també el 1498, etc., alguns posseïen biblioteques jurídiques notables, sobretot a l'inici del segle XV. Ens referim a les col·leccions, ja publicades fa anys, de Pere Becet o Basset,⁽⁴⁷⁾ de Jaume Callís,⁽⁴⁸⁾ i de Pere de Rajadell. La biblioteca de Becet, situada a casa seva al carrer Mercaders, incloïa des d'obres d'art com un *Salteri* i llibre d'hores amb caplletres d'or i altres volums miniats, a texts legals catalans, fins i tot un de titulat *Provisions per la Mostassafía de Barcelona*. La segona, amb 118 manuscrits, tenia naturalment les obres del mateix Callís, com el *Directorí de Pau i de Treva*. La tercera estava formada per 71 llibres jurídics: 23 de dret romà, 41 de canònic, 5 en català i 2 de dret germànic, alguns dels quals són molt originals per a l'època.⁽⁴⁹⁾ Menys voluminoses eren les biblioteques de Jaume de Vallseca amb 51 llibres, com hem vist, la de Francesc Pujades amb 36,⁽⁵⁰⁾ i la de Lluís Destorrent. En el cas d'aquest darrer, que intervingué en esdeveniments polítics importants, com també els seus familiars, alguns dels seus 52 llibres ho manifesten: *Capítular feta entre los cathalans e rey Johan "e molts capítols e ordinations fetes per los consellers de Barcelona, e Constitucions fetes per lo rey en Pere ab algunes al·legacions e actes de Cort*, Consti-

(43) Despont, a més dels llibres bàsics, posseïa el jurídic de Joan Monjo o sia el cardenal Johannes Monacus o Lemoyne ja que era francès, el *De Medicines* potser d'Arnau de Vilanova, *Cròniques des del naixement de Crist*, etc. (AHCB: Inventaris 1461-1470, 31-VIII-1468). Sis els adquirí a l'encant dels béns de l'advocat Guillem Jordà, el 23 de setembre de 1452, i més endavant entre 1454 i 1459 (vegeu la nota 45).

(44) L'obra de Vallseca, estudiada per GARCÍA, A. (vegeu nota 42), es trobava en dos còdexs a la biblioteca de micer Jaume Callís el 1434 (MADURELL, J.M.: "Micer Jaume Callís y su biblioteca jurídica", *Anuario de Historia del Derecho Español*, 33 (1963), p. 539-607).

(45) Jordà pertanyia a una família de mercaders i posseïa molts béns, entre ells 40 llibres valorats en més de 100 lliures, com una Bíblia adquirida per Despont per 14 lliures, 11 sous i 6 diners el 15 de gener de 1454, la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia, Giorgio Siurana aragonesis, etc. (AHCB: Inventaris 1451-1460).

(46) Els juristes Mieres tenien les obres de Tomàs: comentaris als *Usatges*, 4 llibres de *Constitucions*, i també *La Manera de Micer Marquilles*, que no consta a cap biblioteca, *Scintilles de Beda*, *De Regimine Principum*, etc. (MADURELL, J.M.: "Manuscritos trescentistas", núm. 55).

(47) L'advocat reial i batlle general de Catalunya tenia una biblioteca amb 143 llibres, alguns d'entreteniment, com un cançoner en català i un altre en francès, potser de la seva etapa d'estudiant a Montpeller, Lancelot, etc. (MARTORELL, F.; VALLS TABERNER, F.: "Pere Becet (1365-1430)", *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, IV (1911-1912), p. 577-656).

(48) Vegeu l'estudi citat a la nota 46.

(49) MITJA SEGUÉ, M.: "Pedro de Rajadell y su biblioteca jurídica", *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, I (1948), p. 65-104.

(50) Deixà a la seva mort un sol manuscrit en català (MADURELL, J.M.: *Manuscrits en català*, núm. 130) i 3 llibres de Ciceró.

tacions, *molts actes dels pagesos de remensa, e un tros de lectura del Jacme de Muntjuich*, Constitucions generals de Cathalunya"; a més tenia el Corbaccio que havia traduït al català Narcís Franc el 1397, *Priscia, De Vicis e de Pecats... tinters i faristol*.⁽⁵¹⁾

Coneixem altres advocats propietaris de llibres en menor nombre: Bartomeu Sirvent el 1430, Pere Dezcoll que el 1433 tenia les *Leys Gòtiques*, Joan Pagès, vicecanceller reial, que posseïa un *Sal-lusti*, obres de Ramon Llull i de dret.⁽⁵²⁾ Tots havien esmerçat un bon capital i per tant és lògic que en circumstàncies difícils o a la mort del cap de casa els problemes econòmics obliguessin els familiars a vendre uns llibres d'innegable valor material, com hem vist en tractar dels Bellafila i comprovem en el cas del vice-canceller Pagès; aquí el venedor no és la vídua sinó els tutors de l'hereu, que venen 12 volums a un llibreter el 17 de novembre de 1485.⁽⁵³⁾ També les dificultats econòmiques obligaven els mateixos propietaris a empenyorar els seus llibres, com ho féu Francesc Mullers, llicenciat en lleis, trac-

tant amb altres advocats més rics, i també Galceran Torró, doctor en lleis;⁽⁵⁴⁾ o els utilitzaven com a garantia d'una transacció: ho feu Bernat Miquel major de dies, doctor en lleis.⁽⁵⁵⁾

En conjunt podem situar al voltant de cinquanta el nombre de llibres més freqüent en mans dels advocats, mentre que els ciutadans honrats només hi arribaven en casos molt especials, com els dels Gualbes o el d'Antoni Cases. Una altra diferència entre els dos grups, que pertanyien al mateix estament social, és més de fons, ja que els advocats necessiten una biblioteca funcional, com la del clergat, i en canvi els honrats, que adquireixen llibres d'oració, d'estudi i d'entreteniment, volen que molts d'ells estiguin miniats o tinguin caplletres d'or i el seu escut heràldic com a signe de prestigi, i consideren que la possessió d'una biblioteca reforça la seva idea de domini; per tant en mans d'ells el llibre arriba a tenir un paper social, com també s'aprecia en altres llocs, a Mallorca i Sicília per exemple.⁽⁵⁶⁾

(51) Inventari del 18-VII-1466 (MADURELL, J.M.: *Manuscrits en català*, núm. 135). Sobre aquesta família vegeu la nota 17.

(52) MADURELL, J.M.: *op. cit.*, núm. 63 i 70. Sobre Pagès vegeu MADURELL; RUBIÓ: *Documentos*, núm. 28.

(53) MADURELL; RUBIÓ: *Documentos*, núm. 28.

(54) Mullers va vendre 7 llibres: a Guillem Jordà, llicenciat en decrets, un Bartol sobre la *Digesta Nova* per 6 florins; a Joan Ros, doctor en decrets, *Repeticions Decimo Septem Cisternos de Calderi* (Giovani Calderino mort el 1364) per 8 florins; un altre a Jaume Pau, doctor en decrets, pel mateix preu; *Digesta Vella* a Ramon Dez-Soler, doctor en decrets, per 100 sous; un altre a Francesc Gosset per 4 florins; unes *Hores* a Mateu Dez-Soler, ciutadà honrat, per 3 florins, i un a Guillem Comes, llibreter, *Sex Cisternos del Paborde* per 8 sous, segons consta en el seu testament del 29 de juny de 1449 (AHPB: Pere Bastat, llig. 1, Testaments 1428-1457). BATLLE, C.: "Una

família barcelonesa: Los Torró", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XXII (1974), p. 203-209.

(55) L'adquisició de 9 llibres de dret feta per Miquel l'1 de setembre de 1457 a Bartomeu de Navel, doctor en decrets i canonge de la catedral de Barcelona, per 90 lliures amb intervenció del corredor d'orella Guillem Sa Coma, també llibreter, estava relacionada amb la venda d'un censal mort amb un interès de 100 sous anuals; els llibres n'eren la garantia (AHPB: Mateu Safont, llig. 1, Manual 3 de 1456-1458). Vegeu la nota 36.

(56) LLOMPART, G.: "El llibre català a la casa mallorquina (1350-1550)", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 48 (1975), p. 193-240, i 49-50 (1976-1977), p. 57-114. HILLGARTH, J.N.: *Readers and books in Majorca, 1229-1550*. París: CNRS, 1991, 2 vol. BRESCH, H.: *Livre et société en Sicile (1299-1550)*. Palermo: 1971.